El Sant Francesc sense censura d'En Jordi Bilbeny

Autor: Biel Ferrer Puig
Data de publicació: 16-05-2025

Publiquem el text íntegre d'En Biel Ferrer de la presentació del llibre d'En Jordi Bilbeny "Sant Francesc, els càtars i la llengua catalana", esdevinguda a Falset el passat 28 de novembre del 2024.

Vent de ponent, ja prou ta cançó ingrata

m'ha omplert d'amarga pena tot el cor,

plega, si et plau, aquesta serenata,

de notes tristes com un cant de mort.

No corris més per sobre nostres terres,

ni en dansa em posis son arbrat hermós,

no em flagellis les flors, fuig de les serres,

que em torna de la pàtria el cel boirós.

Entorna-te'n al lloc on t'engendraren

i digues que aquí mai t'havem volgut,

i si tampoc aquells que aquí et llençaren,

ofeguin-te a l'infern i et tornin mut.

És gràcies al volum primer de les Obres Completes de Salvador Estrem i Fa, editat l'any 1993 pel Centre d'Estudis Falsetans (gràcies, Anton Vidal, president del Centre d'Estudis Falsetans, pel valuós obsequi: frisem perquè n'enllesteixis el segon volum!), i també mercès a la tesi doctoral de l'estudi i l'edició crítica de L'obra poètica de Salvador Estrem i Fa, a càrrec del Doctor Josep Artigas Prous, llegida l'any 2017 a la URV, que avui podem llegir i rellegir aquest bell i ferm poema, «Vent de ponent...», que el poeta del Priorat, pels cafres de la FAI cruelment assassinat, dedica a l'enutjós i nociu vent de Ponent, d'on els catalans, fa segles, no en volem ni vent ni gent.

He triat aquest poema per encapçalar aquesta presentació no només perquè som aquí, al Priorat, sinó perquè també caldrà esmentar dos vents violents i contraris a nosaltres, els catalans, a propòsit del Sant Francesc sense censura de Jordi Bilbeny: el que bufa del Nord, de França, de París, impulsat per Simó de Montfort, la Tramuntana, i el que bufa de l'Est, del Vaticà, de Roma, impulsat pel papa Innocent III, el Llevant, però també el Gregal i el Xaloc!

«Per Sant Francesc, / (a)gafa el reclam / i a caçar vés» i «Per Sant Francesc, / el dia és fresc» són dites ben catalanes que parlen de la festivitat del molt festejat Sant Francesc a Catalunya, que celebren cada 4 d'octubre els qui es diuen Francesc i potser són anomenats amb els hipocorístics Cesc, Xesco, Xec, Xeco, 'Cisco', 'Cisquet', 'Quico', 'Xisco, 'Xico', 'Xicus' i els corresponents femenins (la interessant tesi doctoral de la filòloga reusenca Teresa Cabré i Monné, intitulada Estructura gramatical i lexicó: el mot mínim català, n'estudia els processos de creació a la catalana faisó: per truncament conservant-ne la terminació sobretot). Tot i que avui no parlarem pas de Paremiologia ni d'Onomàstica, sinó d'un llibre sobre aquest sant baró, de malnom «el Pobrissó», sí que és un indici del que planteja la novetat editorial que avui presentem aquesta popularitat que encara serva aquest sant a casa nostra.

Pot semblar una contradicció que un agnòstic més aviat ateu com jo es proposi de llegir (i de comentar) el darrer assaig de l'estudiós, escriptor i cap de recerca de l'Institut Nova Història, Jordi Bilbeny, Sant Francesc, els càtars i la llengua catalana (https://www.librooks.es/producte/sant-francesc-els-catars-i-la-llengua-catalana/), però tant jo com qualsevol de vosaltres pot trobar-hi raons importants per a fer-ho (vegeu-ne, per exemple, un tastet a la conferència «La formació mitològica de Montserrat i els estigmes de Sant Francesc»: https://www.youtube.com/watch?v=DYtRuE7DH2g&ab_channel=InstitutNovaHist%C3%B2ria).

En primer lloc, els llibres de Jordi Bilbeny sempre són interessants; encara més: aporten llum nova a qüestions que gairebé ningú no havia gosat d'estudiar des d'una perspectiva diferent. I aquesta obra, que no és una hagiografia per a beats i missaires però que els beats i els missaires també poden llegir i haurien de llegir, és de molt bon pair perquè, a més d'aportar dades i conclusions interessants, que enriqueixen el nostre coneixement i el nostre esperit, demostra una vegada més que Bilbeny és un gran escriptor, entenedor, erudit i a l'abast alhora, elegant, amb bon ofici.

En segon lloc, el títol connecta tres conceptes sempre apassionants: la llengua catalana, els càtars... i aquest sant de qui ves a saber quantes coses n'hem sentit a dir que són certes i de qui els catalans hem fet prou cas ateses les romanalles que en sabem mitjançant llegendes i sobre les quals coses tenim certes preguntes: per què, per exemple, el nostre primer escriptor en llengua catalana, el savi i foll Ramon Llull, és enterrat precisament a l'església de Sant Francesc de Ciutat de Mallorca o per què el nostre Westminster estava situat precisament al convent de Sant Francesc de Barcelona o per què el nostre Cristòfor Colom va voler ser enterrat amb l'hàbit franciscà?

Dels nostres orígens com a nació relacionats amb els càtars, en sabem que fugen d'Occitània quan els francesos envaeixen les corts occitanes on havia nascut la primera literatura romànica, la dels trobadors, i es refugien justament en terres germanes de Catalunya (a Siurana, al Priorat, al Principat de Catalunya, per exemple; o Llocnou d'En Fenollet, a La Costera, al País Valencià); i també en sabem com, paral·lelament, es produeix l'esclat de les primeres manifestacions literàries en llengua catalana, tan lligades a la producció literària dels trobadors i a la constitució de Catalunya com a estat-nació i, més tard, com a poderós imperi.

Finalment, hi ha l'interès per saber la veritat sobre la vida d'aquest sant, del personatge històric real, el naixement i el traspàs del qual la Historiografia oficial localitza i data a la italiana vila d'Assís el 1181/1182 i el 1226 respectivament: per què, al 1266, durant el capítol general de París, el Vaticà va donar l'ordre de fer recollir tots els escrits del sant i dels seus cronistes primigenis i reescriure'n la vida? A quines mentides podrides ens enfrontem? Quina veritat pretenen

amagar?

Escrivia Enric Vila, a l'article «Xoc d'autoritarismes», del digital El Nacional, el 29 d'octubre d'enguany, que «l'independentisme està en mans de líders tacats per mentides i navegacions catastròfiques». Doncs d'això es tracta: de saber la veritat de tot plegat, que diuen que ens farà lliures, oi? Perquè hi ha un «Vamos a contar mentiras, tralará» d'enllà i també un «Ara explicarem mentides, vet aquí» d'ençà; afirmacions apòcrifes d'aleshores, sobre Francesc, el sant, i traïcions d'ara i aquí, d'ençà, del nostre present polític. Perquè, per a posar un exemple popular i «franciscà», potser ens convindrà de saber que «Paquito el chocolatero» no és pas un «pasodoble español», sinó «Francesc, el xocolater», una marxa valenciana de nació catalana de Moros i Cristians. I també que el Primer d'Octubre (de 2017, és clar), fou un referèndum legítim, legal i vinculant segons l'independentisme de debò; no pas us cop d'Estat (segons l'Estat espanyol, neofalangista i neofranquista); ni una mobilització ciutadana i prou (segons els partits polítics catalans suposadament independentistes i tanmateix processistes, traïdorets). I que Francesc d'Assís no es deia ni Francesc ni era d'Assís, sinó Joan d'ací.

Aquest Sant Francesc de Jordi Bilbeny és una veritable epifania perquè l'autor et guia per la descoberta de la veritat amagada sota tones i tones de textos que ell llegeix, contrasta, valida o rebutja d'acord amb un criteri en què el context històric, un cop desempallegat de la censura, aporta llum a les tenebres de l'avior. Les troballes del llibre m'han recordat les que Lluís Nicolau d'Olwer aporta, per exemple, al capítol «Una altra Barcelona» del seu llibre El pont de mar blava (1928, reeditat per Adesiara el 2017), en què ens descobreix l'existència de Barcelones i Barcelonetes a Gascunya, a Provença, a Sicília, a Veneçuela, a Filipines... per raons de la presència catalana en aquestes terres més o menys llunyanes. I també el cas de Santa Teresa de Jesús, analitzat per l'estudiós Pep Mayolas a l'assaig Teresa de Jesús. Clarissa, catalana, abadessa i doctora (Llibres de l'Índex, 2023), que presentem dimarts, 3 de desembre de 2024, a 2/4 de 8 del vespre, al Centre d'Amics de Reus, dins del cicle «Sants i catalans: Sant Francesc i Teresa de Jesús». O el d'Erasme de Rotterdam (que no es deia Erasme ni era de Rotterdam), esbrinat pel mateix Mayolas als dos llibres Erasme i la construcció catalana d'Espanya (Llibres de l'Índex, 2014) i Erasme i l'imperi català de Carles I (Llibres de l'Índex, 2019). Talment aquest Sant Francesc català, insabut, per amagat i manipulat per l'Estat Vaticà i deslocalitzat a Itàlia, a Assís.

Molt ben endreçat cartesianament en 19 capítols, amb un pròleg del rellevant savi folklorista Xavier Roviró Alemany, membre de l'històric i innovador Grup de Recerca Folklòrica d'Osona, i amb un prefaci del mateix Bilbeny, l'assaig guia el lector pels dubtes raonables sobre el discurs oficial establert. I és així perquè assistim a la confessió de les cabòries entenimentades de l'investigador i dels camins intel·lectuals poc fressats que pren, que no són pas dreceres amb apriorismes, sinó itineraris farcits de lectures d'altres autors d'arreu i reflexions pròpies per tal de desllorigar l'entrellat. Per això, per aquest camí de descoberta, Bilbeny va (de)mostrant-nos qui era de debò Sant Francesc, la seva identitat veritable, com també ho va fer Toni Orensanz al seu magnífic assaig periodístic i històric alhora El nazi de Siurana (Ara Llibres, 2016) o com ho va fer, tot edificant-se una ficció ben fonamentada en recerques historiogràfiques rigoroses, Pere Audí a l'esplèndida novel·la coral Malanyet (Edicions de 1984, 2013).

L'aparat bibliogràfic consta de mil vint-i-tres notes al peu de les dues-centes tres pàgines relatives a nombrosíssimes fonts, el contingut s'ofereix amb il·lustracions molt ben reproduïdes a l'interior i amb una coberta que presenta un fragment d'un fresc representant Sant Francesc procedent del Reial Monestir de Santa Maria de Pedralbes (llàstima, però, que no hi hagi índex onomàstic).

D'aquesta manera, Bilbeny posa en dubte que fos exactament el francès la llengua que parlava el sant; reescriu l'origen de la presència dels catalans a l'una banda i l'altra del Pirineu («Aquesta és la clau: no era una expansió, sinó una herència», afirma convincent convencent); fa seva la tesi de filòlegs solvents però mig oblidats com Manuel Milà i Fontanals o Antoni Maria Alcover que afirmen que, en temps de Sant Francesc, als segles XII i XIII, el català i el provençal-occità són, de fet, maneres de parlar la mateixa llengua; ens il·lumina el terrer en relació amb les semblances entre l'espiritualitat dels càtars i dels franciscans; i endevina les funcions d'ambaixador, al servei del comte de Barcelona en terres occitanes o catalanes i també al concili de Laterà a Roma, que el sant exerceix i executa quan esclata el conflicte dels càtars en què els francesos i el papa de Roma s'alien per tal de conquerir militarment les terres dels comtes occitans.

Aquest aspecte esmentat suara de moderador en l'endemig de les tensions internes de l'Església, entre partidaris i detractors de la idea càtara de la religiositat, Francesc el desenvolupa també al monestir de Fontfreda (a la vora de Narbona) i a Poblet (en tant que acompanyant de l'abat de Fontfreda) a fi de posar pau entre, d'una banda, els monjos partidaris de França i el Vaticà i, d'altra banda, els dels reis catalans i el catarisme. I, en aquest sentit, Bilbeny ens indica que amb el mateix propòsit devia ser a Siurana, a les Muntanyes de Prades o a Montblanc.

Una de les qüestions més interessants és que el llibre ens revela la sàvia estratègia de Sant Francesc a l'hora de crear

el seu orde defugint oferiments que trairien els seus principis i sabent jugar molt bé les cartes que tenia per tal de tirar endavant el seu projecte a fi de salvar no pas l'Església de Crist en mans de l'ortodòxia papal, sinó l'Església càtara, l'Església de l'amor. Bilbeny també planteja i aclareix el perquè de la preferència de Francesc per l'Evangeli de Sant Joan, el sol llibre que és considerat com a pròpiament càtar del Nou Testament de la Bíblia; i l'assaig de Bilbeny també narra l'evolució dels franciscans des dels orígens càtars fins a la integració dins de l'Església catòlica, apostòlica i romana.

El text també esbrina a qui es refereix ben concretament Francesc quan escriu al Sacrum Commercium: «Però us dic a vosaltres, amics meus, que la malícia de molts em fa sospitar, fins i tot, de la virtut dels bons, puix que sota la pell d'ovella he vist sovint amagar-se llops rapaços». Ressegueix com el papa Innocent III s'escapoleix d'aprovar la Regla de l'orde i com els juristes vaticans en manipulen el text de la primera a la segona versió. Justifica per raons polítiques la convocatòria del capítol de l'orde a Arles, a Provença. Explica molt bé el què i el perquè de la creació del segon orde (les clarisses) i tercer orde (la dels llecs, que «permetés compartir el moviment franciscà sense haver d'abandonar ni les cases ni els costums de la normal humanitat», en paraules de Chesterton) a manera de refugi total, per a tothom qui tingués la idea càtara ara convertida en franciscana («Doncs això: que els càtars es van fer franciscans», conclou Bilbeny); documenta, via les llegendes, rere la majoria de les quals hi ha d'haver una base real, però també gràcies al Viatge per Espanya i Portugal que Jeroni Münzer va escriure a les darreries del segle XV, dues coses: d'una banda, la residència de Francesc a Catalunya pel fet de tenir aleshores Provença i Catalunya el mateix rei i senyor o la mateixa família regnant, i, d'altra banda, la fundació de la religió franciscana a Barcelona; descobreix la raó del seu nom (per què passa de dir-se Joan a ser anomenat Francesc); troba les arrels del seu catarisme en els seus pares occitans, Joana Pica i Pere de Bernardone, teixidor (com tantíssims altres càtars, pencaires); i, finalment, conclou que, si Francesc predica a Barcelona i per tot Catalunya i el poble bé l'entén, deu ser perquè Francesc parlava català.

Hi ha paràgrafs que m'han provocat reflexions i associacions sobre la seva filosofia, la dels càtars i la dels franciscans (tenia raó Joan Fuster quan afirmava que un [bon] llibre és una màquina per a pensar [i per a sentir]).

Dues reflexions: la primera, sobre com tractar els enemics (estimant-los en comptes d'enfrontar-s'hi com a últim remei per la impotència de lluitar contra ells, contra la seva actuació violenta, sanguinària i salvatge, com ho feren els croats francesos i vaticans?); la segona, sobre la idea que la veritable alegria és no tenir re (difícilment la puc acceptar perquè a casa sempre hem estat a favor del triomf monetari, però sense vendre's per un plat de llenties ni per deu mil unces d'or els principis, la dignitat els ideals, i potser per aquí connectem amb Francesc i companyia: càtars i altres digníssims honestos caparruts).

I dues associacions: la primera, no és gnosticisme (la creença que tant els càtars com Francesc defensen que és «'possible assolir el coneixement -o gnosi- de Déu sense la mediació de sacerdots ni l'autoritat de l'Església' catòlica») també el que fa Ramon Llull (1232 – 1316) quan escriu el «Llibre d'Amic i Amat», el darrer capítol de la seva primera novel·la, Blanquerna, per a enraonar, com a ermità, directament amb déu, en acabat d'haver aconseguit Blanquerna, en la ficció, de reconvertir l'Església catòlica en Església càtara?; i la segona: no és la poesia de Verdaguer deutora de l'espiritualitat de Francesc quan reivindica la Germana Pobresa i, a Sant Francesc (1895), el poema inicial, «Sant Francesc s'hi moria» (1869-1874), recrea l'estada del sant a la Plana de Vic?

Em consta que, a banda del segon volum dedicat a Sant Francesc (l'índex del qual detalla ell mateix a la pàgina XXVI d'aquest primer volum), un dels projectes que Bilbeny té a hores d'ara és enllestir el llibre La història sagrada del Caganer, una recerca sobre el mitraisme i els orígens de la religió cristiana. Però també la reedició, gràcies a les Edicions i Creacions La Musca de L'Espluga de Francolí (Conca de Barberà), del seu valuós assaig L'independentisme de Salvat-Papasseit (Sírius, 1991), encara més imprescindible ara, després del decebedor pròleg d'Enric Casasses al llibre Joan Salvat-Papasseit. Poesia completa, edició a cura de Jordi Cornudella (Edicions 62, 2024). I encara un volum recopilatori dels seus lúcids textos de Pensament i dels seus coratjosos discursos sobre Política, a cura de Joan Marc Passada, encertadament intitulat Univers Bilbeny, en el qual no hi mancarà pas el parlament a l'acte de Vigília del Memorial 1714 al Fossar de les Moreres, el 10 de setembre de 2006, editat en un opuscle intitulat Sobre la Història, la Guerra de Successió i l'abducció premeditada de la nostra consciència l'Onze de Setembre de 2014 per Indrets del Record, on fa una lúcida i crítica anàlisi de l'estratègia catalana a la Guerra de Successió del tot vigent i aplicable a la conjuntura política catalana actual:

«Però el que molts de nosaltres no ens plantegem o no volem assumir és que es va tractar, des de l'estricta estratègia catalana, ni més ni menys, que d'una operació reformista, d'un conflicte purament espanyol, on els catalans van fer tots els possibles i tots els impossibles per desempallegar-se d'un rei Borbó i posar un Àustria al capdamunt de la Corona. En cap moment no es va tractar d'una guerra de separació, reconduïda, per les adversitats i les contingències bèl·liques cap al federalisme o cap on calgués. No. Em causa un gran estupor espiritual observar els pactes que els catalans van fer en aquells moments i les exigències que van fer estampar sobre els documents a fi i efecte de posar la

capital imperial a Barcelona, de controlar els ports del comerç americà, de detenir càrrecs importants de la maquinària del poder espanyol.

[...] Si fa no fa, aquest és per mi el greu problema de fons de la Guerra de Successió. Per més voltes que hi faig, per més que rellegeixi els textos coetanis i les interpretacions modernes, no hi sé veure que hi hagi res que s'assembli a una lluita per les llibertats nacionals. És clar que aleshores els catalans no van fer altra cosa que identificar el rei Carles amb les llibertats nacionals. Però això és el mateix subterfugi i el mateix parany polític que identificar la democràcia espanyola i la reialesa espanyola amb les llibertats catalanes actuals. Com si el rei no fos el Cap Suprem de tots els exèrcits d'Espanya, com si s'hagués abolit el Decret de Nova Planta o com si el franquisme, el genocidi i la neteja ètnica no haguessin existit mai».

Una estratègia autonomista i federal que Bilbeny, de qui sorgí la idea, ara fa 15 anys, de la primera consulta sobre la independència a Arenys de Munt l'any 2009, blasma, doncs, amb arguments històrics. I per això les recerques historiogràfiques de Bilbeny ens permeten albirar, amb il·lusió i coneixement, un futur nacional en què la resposta clara, concisa i contundent de l'advocada, professora i escriptora Maria Vila a la pregunta sobre com serà Catalunya l'any 2050 que el digital eltribu.cat li feia l'any 2021 sigui possible, factible, imprescindible: independent. Com ho era en temps de Francesc, el sant càtar que en català predicà.

Biel Ferrer Puig
Filòleg i professor de Llengua Catalana i Literatura a l'Institut Gabriel Ferrater de Reus.